

**ОГЛЯД ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
У МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

Pedahohichni funktsii prykladnykh zadach [Pedagogical functions of applied tasks]. *Mathematics*, Kyiv, Vol. 3, p. 12. [in Ukrainian].

4. Romanenko, L.Z. Navchalna hra yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti na urokakh u pochatkovykh klasakh [Educational game as a means of activating cognitive activity in lessons in primary school]. Available at: <http://www.slideshare.net/tatyana6221310/ss-29723650>. [in Ukrainian].

5. Savchenko, O.Ia. (2002). Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv [Primary school didactics: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].

6. Fedorova, M.A. (2011). Piznavalna aktyvnist yak skladova formuvannia moralnykh tsinnosti v uchniv pochatkovykh klasiv [Cognitive activity as a component of the formation of moral values in primary school students]. *New learning technologies. Scientific and methodical collection*. Kyiv-Vinnytsia. Vol. 69, pp. 116–120. [in Ukrainian].

7. Khytko, Ye.Ie. (2011). Teoretychni aspekty navchalno-piznavalnoi diialnosti osobystosti: rivni, komponenty [Theoretical aspects of educational and cognitive activity of personality: levels, components]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical sciences*. Vol. 203. Part II, pp. 131 – 135. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.12.2020

УДК 378(091):[61+615](477)

DOI:

Ірина Радзівська, кандидат педагогічних наук,
проректор з навчальної роботи Черкаської медичної академії

**ОГЛЯД ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

У статті подано аналіз історичних джерел дослідження теоретичних і практичних засад медичної і фармацевтичної освіти молодших спеціалістів в Україні. Оскільки медична і фармацевтична освіта в Україні є складовою частиною загальної вітчизняної освітньої системи, особливості та специфіка навчання в медичних та фармацевтичних закладах освіти характеризуються з точки зору загальних закономірностей і тенденцій розвитку освіти в державі у різні періоди історії XX – початку XXI ст. Проведено огляд та опрацювання джерел з історії розвитку освіти – історико-педагогічної літератури та літератури з історії медицини та медичної освіти.

Ключові слова: медична та фармацевтична освіта; молодші спеціалісти; історичні джерела; тенденції розвитку освіти.

Літ. 5.

Iryna Radzievska, Ph.D. (Pedagogy)
Vice Rector of Research work of Cherkasy Medical Academy

**REVIEW OF THE SOURCE BASE OF STUDYING THE PROCESS OF TRAINING SPECIALISTS
IN MEDICAL (PHARMACEUTICAL) EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE**

The necessity to improve the quality of education of medical specialists is emphasized in the law of Ukraine “On Higher Education”, “National Strategy for the Education Development in Ukraine for 2012–2021”, the Intersectoral Comprehensive Program “Health of the Nation”, “Concepts for the Development of Public Health”. It is especially true for the training of medical and pharmaceutical personnel, which is associated with the need to improve the quality of education in accordance with the requirements of modern practical medicine.

The concept of development of Public Health Protection of Ukraine provides for the implementation of innovative and personnel policy in the healthcare system: “improving the training system of medical and pharmaceutical specialists, developing and implementing educational standards in the educational process, broadening the functions of medical and pharmaceutical specialists in accordance with the world experience, which will reduce the demand for doctors and pharmacists in the State”.

Investigating the trends in the development and reform of education of medical (pharmaceutical) workers, it is worth noting that the period of the XX – beginning of the XXI centuries is characterized by a new approach to the theory and practice of medical (pharmaceutical) education, the creation of a substantial base for scientific research, and it is worth noting that the education of junior specialists, its progress, improvement and development are not sufficiently studied in modern scientific literature. The analysis of historical and pedagogical research on the professional training of future doctors or pharmacists has shown that, in our opinion, it is worth thoroughly analyzing the experience of the “post-Soviet countries” that have a cultural and historical identity with Ukraine.

The priority directions of the State policy on the development of education are updating the content of education and forms of the educational process. It is considerably applied to the training of secondary medical (pharmaceutical) personnel with the realization of their potential personal and professional abilities.

Analyzing the problems of the development of the national education system at the present stage, it can be concluded that there is an objective need to increase attention to the research on the problems of continuing education, the implementation of a complex of special scientific research in the field of modern problems of training specialists, as well as on the methodology of teaching of leading specialized disciplines, taking into account the specifics of the purpose of a professional medical (pharmaceutical) educational institution and appropriate professional training.

Keywords: *medical and pharmaceutical education; junior specialists; historical sources; trends in the development of Education.*

Постановка проблеми. Дослідження тенденцій розвитку освіти, медичної чи фармацевтичної, неможливе без вивчення історії розвитку галузі “охорона здоров’я” та загальних закономірностей розвитку вітчизняної освіти у різні історичні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що перспективи розвитку освіти медичних і фармацевтичних спеціалістів досліджували науковці: Т. Бабенко, Л. Бразалій, С. Вознюк, Ю. Вороненко, О. Григола, І. Губенко, І. Круковська, Л. Нечеглод, Р. Сабадишин, В. Шатило, З. Шарлович. Вивчали розвиток медичної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу, вплив Болонського процесу на систему медичної та фармацевтичної освіти: Я. Болюбаш, О. Волосовець, С. Гордійчук, А. Котвіцька, В. Москаленко, Ю. Поляченко, М. Степко, В. Черних, В. Шинкарук, О. Яворовський. Проблемам якості медичної та фармацевтичної освіти, організації вищої медичної та фармацевтичної освіти, формування освітнього середовища для студентів – медиків (фармацевтів), мотивації до навчання, атестації випускників присвячені наукові доробки М. Банчука, І. Баранової, М. Білинської, В. Білокопитова, І. Булах, Т. Горпініч, Г. Даниленко, О. Панасенко, Г. Пилип. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах студіювала Ю. Колісник-Гуменюк. Питанням управління якістю освітньої діяльності медичного закладу освіти на основі інноваційного підходу присвячена праця С. Гордійчук. Сучасні погляди на компетенції викладача вищої медичної освіти сформував у своїй роботі С. Сміян, У. Слаба, О. Слабий. Важливим доробком для поповнення знань з підготовки фахівців фармацевтичного напрямку стали праці українських дослідників – І. Бойчук, Г. Козаченко, І. Кучерук, А. Котвіцької, В. Сліпчук, А. Федущак.

Метою статті є теоретичний аналіз робіт педагогів-медиків та фармацевтів, що збагатили історико-педагогічну галузь новими знаннями з теоретичної та професійної підготовки майбутніх

медичних та фармацевтичних фахівців, визначили нові напрями розвитку освіти і процесів реформування галузі охорона здоров’я.

Виклад основного матеріалу. Джерельною базою вивчення проблеми розвитку медичної (фармацевтичної) освіти є звіти губернських та повітових земств про стан рівня надання медичної допомоги населенню, підготовку та підвищення кваліфікації медичних працівників на початку ХХ ст., фундаментальні монопроблемні збірники та посібники з історії охорони здоров’я і медичної науки: “Отчет о состоянии народного здоровья и организации врачебной помощи в России за 1905 год” (1907), звіт Черкаського повітового земства “Обзор состояния земской медицины и санитарии уезда в 1913 г.”, складений санітарним лікарем В. Гавловським та прийнятий лікарською радою 27 березня 1915 р., “Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине” (1954), “Матеріали до історії розвитку охорони здоров’я на Україні” (1957), “Досягнення охорони здоров’я у Українській РСР” (1958); збірники та монографії, присвячені історії розвитку окремих галузей медичної науки, історії охорони здоров’я в областях України, історії вищої медичної освіти, історії освіти фахівців середньої ланки, наприклад: “Сто лет Киевского медицинского института (1841–1941)” (1947), “К истории медицины на Украине (по материалам западных областей УССР)” (1961), “Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР” (1960), монографія І. Шапіро “Очерки по истории Львовского медицинского института” (1957), монографія Б. Ручковського “Роль вітчизняних учених в розвитку експериментальної онкології” (1953), “Нариси розвитку радянської експериментальної онкології” (1959), бібліографічний покажчик “Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького: погляд крізь віки (до 230-річчя від дня заснування)” (2014). Засадам розвитку медичної освіти в Україні присвячені монографії М. Барсукова “Красный крест и красный полумесяц. Исторический очерк” (1955), Б. Палкіна “Русские госпитальные школы XVIII века и их воспитанники” (1959), І. Сингалевича

“К истории фармацевтического образования на территории западноукраинских земель” (1961), І. Пігіди “Історія санітарної справи на Україні” (1953), Л. Трошиної “Історія вищої медичної освіти на Україні” (1965). Різні аспекти медичної освіти проаналізовані у збірнику “Очерки истории высшего медицинского образования и научных школ в Украине” (1965), де вміщені статті з історії видатних наукових медичних шкіл – О. Богомольця, В. Філатова, В. Образцова, Н. Стражеско, Ф. Яновського, наково-педагогічна діяльність яких ввійшла в історію світової медичної науки; навчальний посібник М. Кузьміна “Історія медицини” (1978).

Етапи розвитку медичної освіти та науки можна дослідити, вивчаючи праці О. Грандо “Медицина в зеркале истории: О музее медицины Украинской ССР” (1990), С. Верхратського, П. Заблудовського “Історія медицини” (1991), О. Драч “Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” (2011). Авторським колективом видатних українських учених-медиків під керівництвом Ю. Поляченка (Міністр охорони здоров’я у 2005–2007 р.р.) видано навчальний посібник “Медична освіта у світі та в Україні: додипломна освіта, післядипломна освіта, безперервний професійний розвиток” (2005), де обговорюються питання розвитку медичної освіти у світі і в Україні, структура системи підготовки медичних кадрів, зміст і навчальні плани підготовки фахівців у європейських університетах, нові технології організації освітнього процесу, питання управління, моніторингу якості медичної освіти.

Уявлення про шляхи розвитку системи підготовки молодших медичних (фармацевтичних) фахівців з початку ХХ ст. дають документи, що створювалися протягом діяльності лікувальних установ та товариств. Вони мають свої особливості та відмінності, але дають чітке уявлення про підходи до навчання медичних працівників в кожний історичний період. Наприклад, у звіті Головного військово-санітарного управління Російської імперії 1913 р. “Отчет о санитарном состоянии русской армии за 1911 г.” розглянуто питання порядку підготовки фельдшерів у військах та військово-лікарських установах: *“по вопросу об изменении порядка подготовки фельдшеров в войсках и в военно-врачебных заведениях, в связи с проектируемым сокращением срока их службы, Ученый Комитет признал установление в пехоте и пешей артиллерии 3-х летнего срока службы и для фельдшеров, не отвечающим пользе дела при современных*

условиях назначения нижних чинов в фельдшерские ученики, так как такое сокращение срока службы отразится крайне неблагоприятно на степени подготовки фельдшеров к их обязанностям и поведет к пополнению запаса фельдшеров недостаточно подготовленными для сего лицами, что не может, конечно, остаться без ущерба для дела; вместе с тем, признан возможным сократить сроки обучения фельдшерских учеников до 20 месяцев” [2, 177].

Матеріали для дослідження можна знайти в історичних нарисах про створення і розвиток в Російській та Австро-Угорській імперіях, в Польщі, а згодом в Україні медсестринських та фельдшерсько-акушерських шкіл, що згодом реформувалися в училища та коледжі. Вивчаючи історію утворення закладів освіти, простежуємо історичні етапи розвитку підготовки фахівців. Війни, боротьба з епідеміями, низька санітарна культура та високий рівень загальної захворюваності населення потребували розширення мережі лікувальних закладів, аптек, відкриття нових закладів освіти. З історичних джерел дізнаємось, що ще з середини ХІХ ст. почали діяти три військові фельдшерські школи – одна в Санкт-Петербурзі, дві на території України – в Києві та Харкові.

З кінця ХІХ ст. створення земського самоврядування сприяло розвитку системи виїзної фельдшерської допомоги на селі, розвивалася мережа самостійних фельдшерських, а згодом стаціонарних лікарняних пунктів з фельдшерами [5, 23]. В губернських містах та при госпіталях відкриваються фельдшерські школи.

Одну з перших в Україні земську фельдшерську школу при губернській лікарні відкрито в Херсоні в жовтні 1872 р. До неї приймали тільки хлопчиків після закінчення однокласної народної школи на 4-х річний термін навчання [1, 48]. Згодом в Херсоні був відкритий “повивальний” інститут. Після мобілізації основної маси фельдшерів на російсько-японську війну (1904), в жовтні 1906 р. в Києві при “Благотворительном обществе трудовой помощи для интеллигентных женщин” були створені “Жіночі самаритські курси”, де навчалися жінки віком від 18 до 40 р. усіх станів (“сословий”) та національностей. Курси мали два відділення – акушерсько-фельдшерське з терміном навчання чотири та фельдшерське з терміном навчання три роки.

Початок нового етапу в розвитку сестринської справи визначила Кримська війна (1853), коли “перші в історії медицини загони сестер

милосердя почали надавати допомогу пораненим та хворим воїнам на полі бою” [3, 12]. Згодом, у травні 1867 р., в Росії було створено товариство піклування про поранених і хворих воїнів, пізніше перейменоване в Російське Товариство Червоного Хреста [5, 22]. Крім того, основні віхи започаткування медсестринства можна прослідкувати, вивчаючи діяльність курсів та шкіл, відкритих при громадах сестер милосердя. У 1863 р. наказом військового міністра № 33 було затверджене Положення про сестер Хрестовоздвиженської громади, що призначалися для догляду за хворими у військових госпіталях. Протягом ХІХ ст. на території Російської імперії діяли Нікольська громада сестер милосердя, Владичне-Покровська громада, Іверська громада сестер милосердя Товариства Червоного Хреста, при них функціонували лікарні, амбулаторії, аптеки, дитячі притулки, загальноосвітні та фельдшерські школи. Сестри милосердя надавали допомогу пораненим під час греко-турецької, російсько-японської, Балканської війни, Іхетуаньського повстання в Китаї та Першої світової війни. 2 жовтня 1900 р. було створено Громаду сестер милосердя імені П.М. фон Кауфмана, з її голованок був організований “3-й Кауфманський госпітальний загін”, що діяв у період російсько-японської війни.

На території західноукраїнських земель значну роль в розвитку медичної справи відігравали “братства”. Львівське братство мало п’ять шпиталів. Майже до кінця ХІХ ст. на західноукраїнських землях (Галичина, Закарпаття) не було вищої медичної школи. Медична служба та медична освіта у Львові започатковані декретом імператриці Австрії в грудні 1772 р. з призначенням крайовим протомедиком Галичини доктора медицини Андрея Крупинського. Відкриття Львівського акушерського колегіуму (жовтень 1773 р.) ознаменувало зародження середньої медичної освіти на західноукраїнських землях [3,12]. Перша школа медичних сестер у Львові була створена у 1985 р. крайовим відділом здоров’я спільно з товариством Червоного хреста.

Крім історичних доробків, важливою частиною джерельної бази дослідження є документація, що створюється впродовж діяльності закладів освіти. На початку ХХ ст. медична освіта в Україні була представлена медичними факультетами Київського, Харківського, Одеського університетів та вищих медичних жіночих курсів, що існували за приватні та громадські кошти. З 1920 р., після прийняття Постанови Ради Труда і Оборони, почалася робота з відновлення медичних факультетів, перебудова вищої медичної освіти, відкриття нових

медичних закладів освіти. У процесі реформи в Україні була введена нова організаційна структура та система медичної освіти. З метою наближення викладання до потреб охорони здоров’я медичні факультети були виділені з університетів, об’єднані з жіночими вищими медичними курсами та реорганізовані у самостійні вищі медичні заклади освіти. В київський інститут були влиті фармацевтична школа та одонтологічний інститут. У країні почали створюватися фельдшерсько-акушерські школи, школи з підготовки сестер по догляду за хворими, сестер з охорони материнства і дитинства та курси з перекваліфікації ротних фельдшерів і ін.

У 1930 р. з метою підвищення відповідальності органів охорони здоров’я за підготовку медичних кадрів і здійснення зв’язку між навчальною роботою і практичною діяльністю лікувально-профілактичних установ керівництво середньою медичною освітою було повернуто у відання Наркомату охорони здоров’я УРСР. У 1932 р. медичні технікуми готували фахівців із тринадцяти профілів. У ці роки почалася підготовка рентгенотехніків, лаборантів, помічників санітарних лікарів, запрацювали вечірні та заочні відділення. Система підготовки середніх медичних працівників в союзних республіках до 1936 р. була різною як за профілями підготовки, так і за термінами навчання. Єдина система середньої медичної освіти в СРСР була визначена постановою РНК СРСР від 8 вересня 1936 р. “Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів” [4]. Медичні технікуми були реорганізовані в школи з підготовки фельдшерів, фармацевтів, зубних лікарів, медсестер, ясельних сестер, а також в акушерські школи і курси медичних лаборантів, зубних техніків. Змінювалися профілі підготовки фахівців і терміни їх навчання, розвивалася або кілька скорочувалася мережа медичних шкіл, змінювалися контингенти учнів. Ці перетворення здійснювалися залежно від завдань, які виконували органи охорони здоров’я у зв’язку з розвитком мережі лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ та поліпшенням медичної допомоги населенню. У наступні роки середня медична освіта неодноразово зазнавала реорганізації.

Якщо систематизувати документи різних медичних закладів освіти, що створювались протягом їх діяльності, то можна виділити загальні види. Це – насамперед Статути освітніх закладів, що затверджуються органами законодавчої влади. Кожен заклад освіти працює відповідно до

Правил внутрішнього розпорядку, затверджених керівником. Це організаційно-розпорядча документація керівництва закладів освіти: накази, розпорядження, плани роботи закладів, річні та помісячні звіти про роботу закладу освіти, матеріали, що відображають роботу структурних підрозділів – факультетів, відділень, кафедр, циклових комісій, лабораторій, бібліотек.

До цього типу документів також можна віднести матеріали стосовно самоврядування закладів освіти – протоколи засідань рад трудових колективів, адміністративних, педагогічних, методичних, вчених рад університетів, коледжів, училищ, факультетів, кафедр, що розкривають їх наукову та навчально-методичну роботу; протоколи засідань органів студентського самоврядування. Матеріали, що дають уявлення про змістове наповнення освітнього процесу – стандарти освіти, освітні програми, навчальні плани, робочі та навчальні програми. Матеріали моніторингу та контролю якості освіти, звіти про самоаналіз для акредитаційних експертів, звіти контролюючих органів про результати перевірок та ревізій, ліцензійні справи. З цими документами можна ознайомитись на сайтах закладів освіти та у виданих збірниках за матеріалами діяльності закладів освіти.

Серед нечисленних праць періоду входження України до складу СРСР, що присвячені означеній тематиці можна виокремити дисертаційні роботи присвячені історії медицини та медичної освіти:

1) українських учених – О. Рябишенка “Основные этапы развития здравоохранения в Тернопольской области” (1953); Л. Гельфанда “Материалы к истории научной деятельности терапевтов УССР (1917–1927 гг.)” (1956); С. Гормаха “Роль общественности и задачи советского здравоохранения на различных этапах его развития (По материалах Ровенской области и Костопольского района УССР)” (1960); Б. Щупака “Медицинская обстановка героической обороны Петропавловска на Камчатке во время войны 1853–1856 гг.” (1963); Н. Геника “Развитие здравоохранения в Галиции и советском Прикарпатье (1875–1962) (Историческое и социально-гигиеническое исследование по материалам Калушского и Войнилковского районов Станиславской области)” (1964), А. Липканя “Развитие внутренней медицины на Украине в 1917–1941 гг.” (1966); П. Довгого “История здравоохранения Черновицкой области в прошлом и пути его развития за годы советской власти” (1967), І. Шапіро “Развитие высшего медицинского образования и медицинской науки в западных областях Украины, на Буковине и в

Закарпатье в XVI–XX вв. (1595–1965 гг.)” (1968); І. Медчука “Здравоохранение и здоровье населения Волынской области за 100 лет (1865–1965 гг.)” (1970);

2) російських учених – К. Васильєва “Истоки русской эпидемиологии” (1957); І. Стегуніна “История Куйбышевского медицинского института в связи с развитием высшего медицинского образования в СССР” (1958); Є. Артем’єва “Факультетская терапевтическая клиника 1-го Московского ордена Ленина медицинского института имени И.М. Сеченова и ее роль в развитии внутренней медицины” (1958); В. Дмитрієвої “Очерки из истории медико-санитарного дела в Нижнем Новгороде и в Нижегородской губернии (до Великой Октябрьской социалистической революции)” (1961); К. Сільвай “Из истории русско- и советско-венгерских медицинских связей (середина XVIII в. – 1961 год)” (1963); В. Селезньової “Очерки по развитию медицины и здравоохранения на Среднем Урале (XVIII в. – 1945 г.)” (1965); Г. Мендріної “Очерки по истории медицины Сибири эпохи капитализма (1861–1917)” (1965); М. Левіта “Общественная медицина в России в конце 50-х – начале 60-х годов XIX века” (1967); Н. Прохорової “Вклад академика Е. Павловского в биологию и медицину” (1968); П. Крилова “История медицины Тамбовского края (1625–1968)” (1970); Г. Алексєєва “История медицины и здравоохранения дореволюционной Чувашии” (1971); Г. Ріппа “Становление советской военной медицины во время военной интервенции и гражданской войны в Сибири” (1978); Е. Грибанова “Отражение развития медицины в символах, эмблемах и памятниках материальной культуры” (1990).

Зважаючи на певні закономірності розвитку системи медичної освіти, науки і практики у післявоєнний період і до розпаду Радянського Союзу та схожість соціально-культурних процесів у республіках колишнього СРСР (кінець 40-х – 80-ті рр. XX ст.) зацікавлення викликають дисертаційні дослідження вчених: Г. Крючка “Развиток медицины та охорони здоров’я в Білорусії (кінець XVIII – початок XX ст.)” (1964); Є. Макаряна “К вопросу об истории судебной медицины в Армении” (1959); Р. Парсаданяна “Прогрессивные традиции армянской медицины в охране здоровья народа. XIX–XX вв.” (1960); А. Кцюяна “Медицина в Армении в XI–XIV в. (эпоха расцвета феодальных отношений) и “Анализ природы человека и его недугов” врача Григориса (XIII в.)” (1965); Є. Себіскверадзе “Материалы о санитарно-гигиеническом и

эпидемиологическом состоянии Грузии в XIX в.” (1957); М. Шенгелі “Некоторые основные вопросы древнегрузинской медицины и “Лечебная книга” Заза Панаскертели-Цицишвили” (1961); Г. Садихова “История развития некоторых вопросов теории медицины в Азейбарджане” (1964); Н. Махмудової “К истории развития внутренней медицины в Узбекистане” (1967); В. Міцельмахеріса “Очерки истории медицины в Литве” (1964); В. Канепа “Развитие врачебно-медицинского дела в Прибалтийском крае в XIX в.” (1966).

Висновок. Проведене нами історіографічне дослідження та опрацювання джерельної бази здійснювалося на межі хронологічного і системного підходів та враховувало наближеність до теми пошуку стосовно огляду й опрацювання широкого кола джерел з історії розвитку освіти – історико-педагогічну і літературу з історії медицини та медичної освіти, щодо теоретичної та практичної підготовки молодших фахівців галузі охорони здоров'я, статті в медичних періодичних виданнях, тези конференцій. Це уможливило систематизувати та виділити такі групи:

1) джерела, в яких відображено розвиток та становлення медичної та фармацевтичної освіти на межі XIX – початку XX ст. на територіях Російської імперії, розвиток земської медицини на українських землях;

2) джерела, в яких висвітлюється розвиток медичної та фармацевтичної освіти, виникнення та становлення закладів освіти в УРСР та республіках СРСР;

3) праці, в яких описано змістове забезпечення освітнього процесу у медичних та фармацевтичних закладах освіти, викладені теоретичні та практичні аспекти й методики професійної підготовки майбутніх медиків та фармацевтів;

4) праці зарубіжних учених та оглядова інформація Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я щодо організації підготовки сестринського персоналу;

5) історико-педагогічні праці вітчизняних науковців, що відображають історію розвитку медичної та фармацевтичної освіти з початку XX ст., у період входження України до складу СРСР та за часів незалежності нашої держави, що дало можливість оцінити їх великий внесок у розвиток

сучасної освіти, розвинути і поглибити дослідження із заявленої тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духин Л. Х. Из истории развития акушерских школ в России и на Украине. *Фельдшер и акушерка*. 1968. № 5. с. 47–51.

2. Обзор состояния земской медицины и санитарии уезда в 1913 году. Черкасское Уездное Земство. Составлен сан.врачем В.З. Гавловским и принят врачебным советом 27 марта 1915 г. Черкассы: Типография Ш. Гениоденаго, 1915. 214 с.

3. Пасечко Н. В., Лемке М. О., Мазур П. Є. Основи сестринської справи: підручник. Тернопіль: Укрмедкнига. 2016. с. 544.

4. Постанова РНК СРСР від 8 вересня 1936 року “Про підготовку середніх медичних, стоматологічних і фармацевтичних кадрів”. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP770188> (дата звернення: 03.03.2021).

5. Шегедин М.Б., Мудрик Н.О. Історія медицини та медсестринства. Тернопіль: Укрмедкнига. 2003. 328 с.

REFERENCES

1. Dukhyn, L. Kh. (1968). Iz istorii razvitiya akusherskikh shkol v Rossii i na Ukraine [From the history of obstetric schools in Russia and Ukraine]. *Paramedic and midwife*. No. 5. pp. 47–51. [in Russian].

2. Obzor sostoyaniya zemskoy meditsiny i sanitarii uезда v 1913 godu [Review of the state of zemstvo medicine and sanitation of the county in 1913]. Cherkassy County Zemstvo. Compiled by the sanitary doctor V.Z. Havlovskiy and was adopted by the medical council on March 27, 1915. Cherkassy, 214 p. [in Russian].

3. Pasiechko, N. V., Lemke, M. O. & Mazur, P. Ye. (2016). Osnovy sestrynskoj spravy [Basics of nursing]. Ternopil, 544 p. [in Ukrainian].

4. Postanova RNK SRSR vid 8 veresnia 1936 roku “Pro pidhotovku serednikh medychnykh, stomatolohichnykh i farmatsevtichnykh kadriv” [Resolution of the SNC of the USSR of September 8, 1936 “On the training of secondary medical, dental and pharmaceutical personnel”]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/KP770188> (Accessed 03 Mar. 2021). [in Ukrainian].

5. Shehedyn, M.B. & Mudryk, N.O. (2003). Istoriiia medytsyny ta medsestrynstva [History of medicine and nursing]. Ternopil, 328 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.12.2020

